

## ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

**Нофенко А. С.**

*Наук. керівн* – к. політ.н., доц. **Ворчакова І. Є.**

*Миколаївський національний університет  
імені В. О. Сухомлинського*

16 років тому на Саміті тисячоліття в Нью-Йорку Україна приєдналася до 189 країн світу, які підписали Декларацію тисячоліття ООН. Наша країна пообіцяла працювати над поліпшенням життя населення, що означало боротися з бідністю, туберкульозом, СНІДом, розвивати навколишнє середовище, покращувати освіту і (увага!) забезпечити гендерну рівність. Вже в 2015 році кількість жінок в українському парламенті повинна була збільшитися до 30%, а в місцевих радах – до 50%.

За вікном – 2016 рік, а ситуація з рівноправністю чоловіків та жінок ледве поліпшилась. Похвалитися гендерної демократією можуть хіба що сільські ради. Тут жіноче представництво традиційно високе: іноді – навіть вище 50%. А ось з «великою політикою» – великі проблеми. Максимум 12%, або 51 жінка. Саме стільки народних депутатів на підборах – у складі парламентаріїв Верховної ради останнього VIII скликання. І це – найкращий результат за всю історію незалежної України. Наприклад, у попередньому скликанні їх було 9,9% (44 особи), а в першому – всього 2,3% (11 жінок). Вперше в історії сучасного українського парламентаризму жінка зайняла місце віце-спікера Верховної ради. Є жінки і серед міністрів нинішнього уряду. Тенденція радує, хоча до світової практики нам ще далеко. У Європі показник кількості жінок у владі доходить до 25%.

**Чому це важливо?** Жінок у світі – понад 3 млрд. В кожній країні вони становлять половину, а то й більшу частину населення. В Україні, приміром, – 54%. Але справа не тільки в соціальній справедливості. Світові експерти прийшли до висновку, що країни, які мають в своїх парламентах та урядах менше 25–30% жінок, погано справляються з питаннями соціального захисту, охороною материнства і правами дітей.

Дискримінація за статевою ознакою вважається основою для інших її видів, таких, наприклад, як національна або вікова. Світовий лідер в

області гендерної рівноправності – Швеція, перемогла корупцію здебільшого завдяки тому, що стала активно залучати жінок до управління державою. Жіноче представництво в парламенті та уряді цієї країни доходить до 47%. У країні стала активно формуватися соціальна політика, що призвело до підвищення рівня життя.

Дослідження показують, що існує прямий взаємозв'язок між зростанням гендерної рівноправності і зниженням рівня бідності. Пояснюють це тим, що жінки, які мають можливість до самозабезпечення, вкладають набагато більше сил і фінансів в благополуччя своїх родин і громади. Не випадково найвищий рівень життя в світі зафіксовано саме в паритетних в плані гендерних можливостей країнах. Це – Норвегія, Фінляндія і та ж Швеція.

**Бачу мету, не бачу перешкод?** Не варто думати, що на шляху українських берегинь до влади подібно до шлагбауму, розчепіривши волохаті руки, вартує злий жінконенависник і строго фільтрує кожну жінку, яка бажає зайняти його владний трон. Законодавчо ніяких перешкод для участі жінок в політиці немає. Починаючи від Конституції, Стаття 24 якої присвячена рівності прав чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності і закінчуючи всілякими гендерними законами, державними програмами, а також ратифікованими міжнародними документами, Україна декларує рівноправний статус жінок і чоловіків.

Уже близько 100 років українські жінки користуються всією повнотою цивільних прав! Вони отримали їх навіть раніше, ніж деякі європейки. «Якщо жінка має право зійти на ешафот, вона має право піднятися і на трибуну», – вигукнула ще в 1791 році в розпал Французької революції письменниця Олімпія де Гуж [1, с. 61]. Фраза стала для неї пророкою. Жінці знесли за це голову. Ця історія надовго відбила у французьких жінок бажання виступати. Аж до 1936 року отримати паспорт вони могли лише з дозволу чоловіка. Виборче право французенки отримали лише в 1944 році, бельгійки – у 1948, американки в усіх без винятку штатах – в 1920 році, британки – 1928. Українки право обирати і бути обраними мали вже з 1917 року.

**Що ж пішло не так?** Справа в тому, що бути рівноправною та називатися нею – в даному випадку не одне і те ж. На відміну від Європи, радянські республіки, а потім і незалежні пострадянські держави, приймаючи на перший погляд прогресивні й демократичні закони, не передбачали дійсно ефективних, реальних механізмів їх впровадження.

Надавши жінкам виборче право, чоловіки одночасно ліквідували незалежні жіночі організації. На їх місці з'явилися так звані «жінвідділи» і «жінради», які перетворилися на рупор правлячої партії. Вони не піднімали питань гендерної рівності, а пропагували партійні рішення, в яких йшлося «про поліпшення становища жінок». У Верховній Раді СРСР було близько 30 % жінок(!), але присутність ця була суто формальною. Портрет реальної політики – майже на 100% чоловічі обличчя. За всю 70–річну історію партійного політбюро жінка потрапила до його складу всього лише раз, і то тривало це недовго. Катерина Фурцева стала просто легендою. Це виключення тільки підтверджує правило: чим вищий рівень влади, тим менше в ній жінок. А от посадити жінку за трактор – це справжня рівність! Аж до 1980–х років частка жінок серед робітників і службовців СРСР становила 51%. Це була вкрай важка, малокваліфікована і низькооплачувана праця. Чому ті далекі часи варто згадувати так докладно саме сьогодні? Адже мало що змінилося з тих пір. Декларація прав без реальної можливості їх використовувати – така суть законодавчого поля України у сфері рівноправності статей. Не випадково після розпаду СРСР відсоток жінок у парламентах молодих незалежних держав різко впав: з 30% до 2%. Пропали квоти – законодавчо закріплена кількість жінок у виборчих списках, які, однак, були «фіговим листком», що прикриває «суто чоловічий політичний клуб «совка»». Постсоціалістичні країни відразу повернулися до своїх старих цінностей. Ось уже 23 роки крок за кроком Україна відновлює кількісну присутність жінок у владі. Хочеться вірити, що вона стане ще і якісною в плані реального впливу на прийняття рішень.

**Проблема – не в законах, а у вихованні?** Саме радянське виховання заважає жінкам бути у владі. Так вважають національні гендерні експерти. 26% з тих, хто не сприймає сьогодні жінок–керівників, – це люди старшого віку, чий світогляд сформувався в радянський час. Це з'ясувало соціопитування, яке в 2015 році провів фонд «Демократичні ініціативи» на замовлення Міжнародного центру перспективних досліджень (МЦПД) [5]. Представники з подібним світоглядом присутні у владі досі чи були в ній ще зовсім недавно. Згадаймо заяву колишнього прем'єр–міністра України Миколи Азарова – мовляв, «не жіноча це справа – проводити реформи». А запрошення екс–глави держави Віктора Януковича приїхати до Києва навесні, щоб побачити красу роздягнених жінок!

«Проблема – не в законах, а в головах, у яких досі сидять стереотипи нерівності», – вважає Ірина Геращенко, депутат Верховної Ради кількох скликань. В інтерв'ю УНІАН вона розповіла, що до депутаток в парламенті ставляться більш прискіпливо, ніж до депутатів. «Ми в перші дні роботи парламенту стільки надивилися в таблоїдах, начиталися і наслухалися про молодих депутаток, яким ставили в провину тільки їх молодість, не помічаючи ні їх освіти, ні професійного шляху. Ні одного чоловіка-депутата так не травили», – нарікає вона.

Експерт з питань гендерної політики громадської організації «Жіночий консорціум» Лариса Магдюк назвала подібне цькування в ЗМІ жінок–політиків – не стільки упередженим ставленням суспільства, скільки частиною брудної конкурентної боротьби між партіями. Шукати слабкі місця, підкреслюючи замість професійних якостей красу або розкішне вбрання новоспечених народних обраниць, – не що інше, як маніпуляція стереотипами з метою дискримінації політичних опонентів. Справедливості заради слід зазначити, що жінки самі часто провокують подібне ставлення, випинаючи не розум, а жіночі принади [4].

**По одягу або по розуму?** «Саме професійний підхід повинен стати основою відбору жінок для політики і керівництва великих компаній», – вважає Лариса Магдюк [4]. Прикладом для наслідування могли б стати європейські та американські програми підтримки жінок–кандидатів на виборах. Наприклад, так звана програма «350», яка на кожні вибори професійно готує не менш 350 жінок. Подібні курси–тренінги також використовують в українському «Жіночому консорціумі». У той же час уперта статистика стверджує, що насправді рівень освіти наших співвітчизниць – навіть вищий, ніж у чоловіків. Кількість українок з двома і навіть трьома дипломами про вищу освіту – у багато разів більша, ніж серед чоловіків. Інша справа, що жінки не мають реального доступу до ресурсів. Цим пояснюється відсутність перемог «слабкої статі» у мажоритарних округах, так як на вибори частіше і більше ходять саме жінки, а для того, щоб жінка проголосувала за жінку – потрібно зламати психологічні стереотипи. Всього дві жінки потрапили в цей парламент «по мажоритарці», і то – не самі, а від партій. Виграти в окрузі без грошей сьогодні практично неможливо.

«Якщо б не було мажоритарної системи, зараз в українському парламенті було б вдвічі більше жінок – не менш як 20%», – вважає Олена Єна, керівник програми «Жіноче лідерство» Національного

демократичного інституту (США) [4]. Деякі країни цю проблему вирішили шляхом встановлення прозорої системи фінансування політичних партій та виборчих кампаній. Жінки нарівні з чоловіками отримали доступ до ресурсів. Фактор внутрішньополітичної корупції – практично ліквідовано. Крім того, поряд з професійною підготовкою жінок–кандидаток, які згадувалися вище, у США, наприклад, існує ряд програм, які фінансово підтримують жінок, які йдуть у політику. Одна з найбільш відомих ініціатив – «emily's List» (список Емелі). Це організація, яка допомагає знаходити спонсорів. Завдяки їй, багато жінок Америки потрапили в Конгрес, Сенат, стали губернаторами або членами адміністрації штатів. Серед відомих політиків світу, яких підтримувала ця організація, – Хіларі Клінтон. У 2007 році вона йшла на президентські вибори зі «Списком Емелі». А в 2016 році має всі шанси стати Президентом наймогутнішої держави світу – США.

**Попит і пропозиція.** Головною перешкодою, що заважає жінкам займатися політикою – традиційні соціальні погляди. Так вважають 27,5 % жителів України. Ще 27% – схильні думати, що жінки самі не прагнуть до влади. Такими є результати соціопитування, проведеного за замовленням МЦПД, представив фонд «Демократичні ініціативи» [5]. Його керівник Ірина Бекешкіна вважає, що зараз немає жодної соціальної групи населення, яка б категорично виступала проти участі жінок у політичній та економічній сферах життя. 72% українців згодні з тим, що жінка має право бути керівником. Не сприймає «політиків у спідницях» лише 19%. Ця цифра стабільна вже кілька років поспіль. Коли Україна виходила з Союзу, жінок–політиків не сприймало 32% населення, нагадує Ірина Бекешкіна [4]. За її спостереженнями, громадська думка радикально змінювалася двічі: у переддень 2002 року, коли про свої президентські амбіції заявила Наталія Вітренко (кількість противників скоротилася майже вдвічі – до 19%), і в 2004–2006 роках, коли на політичну арену вийшла Юлія Тимошенко (залишилося всього 12% тих, хто не довіряв жінкам в політиці). Економічна криза 2009 року знову повернула рівень «жіночого скептицизму» до 19%. У фінансово важкі часи суспільство чекає рішучості швидше від чоловіків. А ось під час війни роль жінок в очах суспільства ніяк не зменшилася. Олена Єна стверджує, що за даними дослідження, яке проводила програма «Жіноче лідерство», відсоток людей, що вітають прихід жінок у політику, у 2014 році, незважаючи на війну, зріс на 1% і становить зараз 49%. Допускаю, що причиною послужив приклад жінок–

волонтерів та жінок–воїнів, які все частіше стають героїнями інформаційних сюжетів ЗМІ [4].

В популяризації жіночої активності і у вихованні толерантного ставлення до жінок–політиків роль ЗМІ, до речі, досить значна. Представники громадських організацій вважають, що мас–медіа часто ігнорують жінок. Так, серед експертів, які коментують ту чи іншу ситуацію в країні з екранів телебачення, 75% – чоловіки. «Жінка – практично невидима в ЗМІ», – нарікає Олена Єна [4]. А якщо жіноче обличчя стає медійним, ним образу ж починає активно цікавитися якась політична партія, особливо перед виборами. Вже жінкам, які «зробили себе самі» пропонують тягнути за собою рейтинг партії, замість того, щоб виховувати/вирощувати власних жінок–лідерів, просувати своїх колег–однопартійців. Жінка в першій п'ятірці списку – свого роду прапор, піар–хід виборчої кампанії. Тим не менше, подібна технологія часто спрацьовує, що зайвий раз підтверджує зростаючий запит суспільства на «владних жінок».

Український виборець нагороджує жінок–політиків такими рисами, як близькість до життя простої людини, розуміння щоденних проблем кожної сім'ї, готовність боротися з корупцією. Тим не менш, у свідомості українців політична сфера в нашій країні настільки агресивна, що жіноча м'якість і поступливість можуть перешкодити їй відстоювати інтереси виборців. У цьому головна причина деякої упередженості суспільства до жінок–політиків. І, тим не менш, опитування, яке було проведено Національним демократичним інститутом вже після останніх парламентських виборів, показало, що суспільство хоче бачити в політиці нові обличчя [4]. І жінки мають можливість зайняти «це святе місце». Найуспішніший образ політика, який набрав найбільшу підтримку серед українців, – це жінка середнього віку з успішними професійними якостями. Що ж, як кажуть, шукайте жінку, панове партійні боси.

**Гендерні квоти. Добровільно–примусова любов.** Запит суспільства на жінок в політиці – результат європеїзації країни.

Але якщо бути відвертими до кінця, в тій же Європі з «жіночим питанням» теж є проблеми. Просто одного разу Захід зрозумів важливість його вирішення і прийняв заходи – хто які.

Дослідження, проведені Радою Євросоюзу, показують, що найбільш ефективний спосіб підвищити відсоток жінок у владі – ввести добровільні гендерні квоти у партійних списках, тобто встановити мінімальний

фіксований відсоток – від 20 до 50% для представництва жінок у списках кандидатів [6]. Одні країни зробили квоти добровільними, покладаючись на політичну культуру провідних партій, інші закріпили їх законодавчо, тобто з санкціями в разі не виконання рекомендацій.

Першою країною в ЄС, яка законодавчо затвердила квоти на виборах в національний парламент ще в 1994 і 2002 роках, стала Бельгія. Співвідношення статей вона встановила максимально паритетне – 50% на 50%. При цьому обидва головних кандидати у партійному списку не можуть бути однієї статі, інакше список не буде затверджений. За порушення правил партії штрафують і у Франції, де список повинен бути поставлений за принципом суворого чергування чоловіків і жінок. Близько 70 країн світу в тій чи іншій мірі вдавалися до добровільно–примусового квотування.

Саме таким способом пропонується вирішити проблему гендерної рівності в Україні. «Принцип «позитивної дискримінації» слід вводити хоча б тимчасово – на перехідний період», – вважає голова правління Міжнародного центру перспективних досліджень Василь Філіпчук. Це радикальні заходи, які спочатку відштовхують, але все ж діють, особливо в тих країнах, де поки що не працюють принципи справедливості, де часто перемагає далеко не найрозумніший. До таких країн, на жаль, відноситься і Україна, наполягає пан Філіпчук [4]. Аргумент опонентів про те, що таким способом в парламент будуть потрапляти утриманки партійних босів і впливових спонсорів, експерт вважає недостатнім, адже ж потрапляють в списки їх масажисти і водії. Яка різниця, якщо за основу береться професійний критерій відбору? Тим не менш, при квотних умовах соціально відповідальні і талановиті жінки будуть мати більше шансів опинитися у владі.

Квоти поки що не сприймаються українським суспільством, у всякому разі, в примусовому порядку, ні в партійних списках («за» – лише 14%), ні в держорганах (група підтримки жінок така ж – 14%), ні в керівництві приватних компаній (підтримують – 11%). Однак це не означає, що українці досі впевнені у тому, що «місце жінки – виключно на кухні». Швидше, наше суспільство не любить нав'язаної «зобов'язалівки». Адже 8 із 10 респондентів готові сьогодні голосувати за партію, яка підтримує жінок, тобто дає їм рівний доступ до ресурсів, до медіа і не закривається виключно в «чоловічому клубі», коли розподіляє портфелі.

Це свідчить про те, що як мінімум добровільні партійні квоти суспільство підтримує.

**Вусатий нянь в декретній відпустці.** В український закон «Про політичні партії» у 2013 році вже була внесена стаття про добровільні гендерні квоти. Згідно їй, мінімальний рівень представництва однієї статі у партійних списках не може бути нижче 30%. Проте складається враження, що для одних закон виявився «не писаний», іншими – не читаний, а третіми – взагалі не зрозумілий. У всякому разі, гендерної революції він не забезпечив.

Жіночий консорціум України, який проводив гендерний моніторинг парламентських виборів, причину неефективності нововведення пояснив відсутністю дієвих механізмів його реалізації [2]. Рекомендації повинні бути внесені у виборче законодавство, коментують ситуацію в ЦВК. А поки що їх неможливо виконати. «Жіноча доля» у такому випадку залежить виключно від доброї волі політичних лідерів, серед яких, як відомо, переважно чоловіки.

Зробити квоти «буквою» закону в парламенті намагалися разів десять. Примітно, що в деяких випадках ініціативу не підтримували навіть самі жінки-депутати, оскільки не вірять у одностороннє рішення цієї проблеми. Щоб жінки самі хотіли йти у владу і могли займатися великим бізнесом, потрібно створити умови, при яких побут і сім'я порівну ляжуть на плечі обох батьків. Прекрасний приклад – Швеція – країна, де ведеться серйозна просвітницька робота, створюються умови просування жінок. Один красномовний факт: у декретну відпустку шведи відправляють обох батьків. Батьківську частину відпустки мати використовувати просто не може. Бути з дитиною – не доля «підкаблучника», а перевага відповідального батька, що викликає повагу суспільства. В результаті, Швеція – світовий лідер в області статевої рівності. Однак тим, хто має намір рівнятися на шведів, слід пам'ятати, що саме в Швеції жінки працюють більше, ніж в інших країнах. Тут найвищий рівень жіночої зайнятості – 79%. Не для усіх патріархальних суспільств це є досягненням.

**Не все втрачено.** Ідеальна статева рівність в світі – в Ісландії. На вершині рейтингу Індексу гендерної рівності ця країна тримається вже шостий рік. Індекс створюють експерти Всесвітнього економічного форуму. Він оцінює відмінності між чоловіками і жінками з точки зору політичних прав, економічних можливостей (зарплата, трудовий стаж), охорони здоров'я (тривалість життя) та освіти.



Крім Ісландії, в п'ятірці рейтингу The Global Gender Gap Report – такі європейські держави, як Фінляндія (2–е місце), Норвегія (3–е місце), Швеція (4–е місце), Данія (5–е місце) [3].

Україна в 2015 році зайняла 56–е місце серед 142 країн. Ми поліпшили своє положення (в 2014) на сім сходинок, обігнавши не тільки Росію (75–е місце), але і Польщу (57–е місце) [3].

**Замість висновку: що робити чи як бути?** Беручи до уваги всі зазначені аспекти та складності із залученням жінок у топ–політику, доцільно ставити на політичний порядок денний питання про прийняття підтримуючих дій, наприклад, гендерних квот. Очевидно, що ініціатива політичного квотування повинна надходити від самих жінок (як це було в скандинавських країнах). Можна, звичайно, дискутувати, чи існує достатня кількість кваліфікованих кандидаток, щоб заповнити квоти. Однак важко повірити, що в країні, де рівень спеціальної освіти та зайнятості жінок не поступається чоловікам, політичним партіям буде важко знайти і підготувати необхідну кількість кандидаток. Українські партії, перетворившись переважно в «закриті чоловічі клуби», не зацікавлені в широкому залученні жінок до політичної діяльності. До того ж кваліфікація значної кількості чоловіків–політиків також викликає сумніви, хоча вони і підтримуються політичними партіями.

Крім того, одним з основних стримуючих чинників професійної активності жінок залишається відсутність якісної допомоги у вихованні дітей і виконанні домашньої роботи. Відсутність доступної інфраструктури з надання побутових послуг, скорочення мережі дитячих дошкільних установ і низька якість освітньо–виховних послуг, недостатній облік роботодавцями інтересів працівниць і працівників із сімейними обов'язками обумовлюють «подвійне» трудове навантаження жінок на ринку праці та в домашньому господарстві. Феміністські дослідниці час вважають важливим ресурсом, відсутність якого не може бути компенсовано.

Наостанок слід зазначити, що основні актори, які впливають на процеси впровадження політики гендерної рівності, діють, по–перше, на рівні інститутів політики і держави, оскільки приймають політичні рішення (так звана дія «зверху»), по–друге, на рівні громадських ініціатив (представлених, насамперед, жіночим рухом, так звані дії «знизу»), по–третє, на рівні інститутів освіти та науки; по–четверте, на рівні міжнародного впливу – міжнародні організації, програми, проекти тощо;

по–п’яте (який скоріше відіграє роль посередника між зазначеними інститутами), на рівні інформування громадськості – медіа.

Причому важлива не тільки робота кожного актора або групи акторів, а налагоджені зв’язки (співробітництво) між ними. Успішне впровадження і регулювання гендерних відносин передбачає утвердження цінності гендерної рівності в суспільстві як в цілому, так і різних його інститутах, недопущення дискримінації за статевою ознакою, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень (в першу чергу, на ринку праці й у сфері політики), забезпечення рівних можливостей для жінок і чоловіків щодо поєднання професійних та сімейних обов’язків та ін.

### Література

1. Ворчакова І. Є. Жіночий рух у суспільно–політичному житті України / І. Є. Ворчакова [монографія]. – Миколаїв: вид–во МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2012. – 287 с.
2. Гендерний моніторинг парламентських виборів 2014 року. Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – К., 2014. – Режим доступу: [http://wcu-network.org.ua/public/upload/files/1461567284\\_Gender\\_Monitoring\\_Report\\_Ukr\\_Fin.pdf](http://wcu-network.org.ua/public/upload/files/1461567284_Gender_Monitoring_Report_Ukr_Fin.pdf)
3. Індекс гендерного розриву за версією Світового економічного форуму. Гуманітарна енциклопедія [Електронний ресурс] // Центр гуманітарних технологій, 2006-2016 (остання редакція: 17.10.2016). - Режим доступу : <http://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index/info>
4. Круглий стіл в МЦПД на тему «Жінка у суспільно–політичному житті: упередження, можливості, перспективи» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://icps.com.ua/kruhlyy-stil-v-mtspd-na-temu-zhinka-u-suspilno-politychnomu-zhytti-uperedzhennya-mozhlyvosti-perspektyvy/>
5. Результати загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного у рамках проекту «Збільшення можливостей жінок» [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://icps.com.ua/assets/uploads/files/opinion\\_poll\\_2015\\_03\\_06\\_ukr.pdf](http://icps.com.ua/assets/uploads/files/opinion_poll_2015_03_06_ukr.pdf)
6. Слабчук Т. А. Роль політичних партій у становленні жіночого політичного лідерства [Електронний ресурс] / Т. А. Слабчук // Матеріали III Міжнародної наукової інтернет-конференції «Сучасний соціокультурний простір 2016» (15-17 вересня 2016). – Режим доступу : <http://intkonf.org/slabchuk-ta-rol-politichnih-partiy-u-standovlenni-zhinochogo-politichnogo-liderstva/>